

MATEUSZ SOKULSKI

PROCES ZJEDNOCZENIOWY PPR I PPS W LATACH 1945–1948 Z PERSPEKTYWY JUGOSŁOWIAŃSKIEJ

Procesy zjednoczeniowe ugrupowań politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej po 1945 r. były jednym z głównych mechanizmów sowietyzacji Polski, Węgier, Rumunii i Bułgarii. Zamierzeniem komunistów było wchłonięcie socjalistów oraz innych partii i tym samym monopolizacja życia publicznego¹. W kontekście takich działań należy rozpatrywać zjednoczenie Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) w grudniu 1948 r. Jesienią 1946 r. przed wyborami zaplanowanymi na początek 1947 r. sformowano tzw. Blok Demokratyczny złożony z PPR, PPS oraz Stronnictwa Ludowego (SL) i Stronnictwa Demokratycznego. Jego powołanie wynikało z nikłego poparcia dla komunistów wśród Polaków². Po zwycięstwie w sfałszowanych wyborach z 19 stycznia 1947 r. coraz silniej wyrażano dążenie do podporządkowania partii satelickich komunistom. Ta kwestia dotyczyła przede wszystkim powojennej PPS, założonej za zgodą Józefa Stalina przez Edwarda Osóbkę-Morawskiego i Stanisława Szwalbego w 1944 r., ugrupowania, które miało niewiele wspólnego z przedwojenną partią socjalistyczną czy wywodzącymi się z niej politykami emigracyjnymi³. Początkowo przywódcy PPR zamierzali rozciągnąć w czasie proces zjednoczeniowy. Jednak już po wyborach ze stycznia 1947 r. władze PPR sondowały możliwość zjednoczenia z socjalistami. Mogą o tym świadczyć

---

¹ Warto przypomnieć, że Rumuńska Partia Robotnicza (RPR) powstała na kongresie zjednoczeniowym w listopadzie 1947 r. Pozostałe ugrupowania RPR wkrótce zlikwidowała lub wchłonęła. W Bułgarii do procesu zjednoczeniowego i utworzenia Bułgarskiej Partii Komunistycznej doszło w grudniu 1948 r., na Węgrzech zaś na zjeździe zjednoczeniowym w czerwcu 1948 r. utworzono Węgierską Partię Pracujących (J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968. Powstanie, ewolucja i kryzys realnego socjalizmu*, Warszawa 1992, s. 92–94, 101, 106).

² Ugrupowania tworzące Blok Demokratyczny zobowiązały się do niepodejmowania współpracy z Polskim Stronnictwem Ludowym (PSL), ugrupowaniem niezależnym od sowieckich wpływów, oraz ustaliły podział mandatów, wedle którego PPR i PPS miały otrzymać 31 proc., SL – 27 proc., a SD – 11 proc. miejsc spośród wszystkich, które zdobyłby Blok. Na temat Bloku Demokratycznego zob. np. A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996, s. 187–189; R. Spałek, *Między pragmatyzmem a zdradą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)* [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice, polemiki, wspomnienia*, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 200–204.

³ R. Spałek, *Między pragmatyzmem a zdradą...*, s. 145–148.

wypowiedzi członka Biura Politycznego KC PPR Jakuba Bermana z lutego 1947 r. z nara-
dy I sekretarza PPR czy I sekretarza KC PPR Władysława Gomułka z 30 kwietnia 1947 r.,
którzy zjednoczenie obu ugrupowań określali jako „konieczność”, choć – co szczególnie
zaakcentował Gomułka – wymagającą czasu i przygotowań⁴. O planach ograniczania
niezależności PPS świadczyły m.in. zastąpienie Edwarda Osóbki-Morawskiego Józefem
Cyrankiewiczem na stanowisku premiera w lutym 1947 r. i rozpoczęta w kwietniu tzw.
bitwa o handel, której celem było zniesienie własności prywatnej⁵. Sytuacja zmieniła się za
sprawą coraz szybszego tempa podporządkowania Europy Środkowo-Wschodniej ZSRR.
W Warszawie na początku 1948 r. uznano za priorytetowe stworzenie jednego ugrupo-
wania zdominowanego przez komunistów⁶. Co istotne, jednym z przejawów konsolidacji
państw bloku wschodniego była sprawa potępienia Josipa Tity przez Stalina i usunięcia 28
czerwca 1948 r. Jugosławii z Kominformu, organizacji powołanej w Szklarskiej Porębie
we wrześniu 1947 r., której celem było kontrolowanie przez Kreml satelickich ugrupowań
w Europie Środkowo-Wschodniej⁷. Działania Moskwy wobec Belgradu po 28 czerwca
1948 r. należy rozpatrywać w kontekście całokształtu polityki Kremla wobec satelitów.
Podobne oskarżenia jak te przeciwko Ticie wyrażano w odniesieniu do prominentnych
polityków w Polsce, Czechosłowacji czy na Węgrzech wiosną 1948 r. W wymienionych
krajach przyniosły one zamierzony skutek⁸. Radziecki przywódca uważał, że także na
Bałkanach zdoła znaleźć polityków, którzy – w przeciwieństwie do Tity – prowadziliby
działalność w pełnym porozumieniu z Kremlem. W Belgradzie nie zamierzano jednak
godzić się z szantażem, a władze jugosłowiańskie – mimo aprobaty wyrażanej wobec
Stalina przez niemalą część komunistów⁹ – zyskały poparcie w szeregach Komunistycznej
Partii Jugosławii (KPJ). W związku z takim niepowodzeniem zabiegów Stalina rozpo-
częła się kampania antyjugosłowiańska w bloku wschodnim. Jej celem była dalsza kon-
solidacja struktur państw podległych ZSRR przy wykorzystaniu Jugosławii jako „wroga
wewnętrznego”¹⁰. Narzucenie reżimu komunistycznego w Polsce w drugiej połowie lat

⁴ *Ibidem*, s. 212–213, 225–228.

⁵ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski...*, s. 201–202.

⁶ J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968...*, s. 111–113, 166–167; L. Gilejko, *Członkowie PZPR – próba typologii* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. K. Persak, D. Stola, Warszawa 2012, s. 119–120.

⁷ Na temat Kominformu zob. M. Zacharias, *Powołanie Kominformu w 1947 r. Przyczyny, przebieg, skutki*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1996, t. 11, s. 95–115.

⁸ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014, s. 228–230.

⁹ Wedle ustaleń historyków 15 373 osoby skazano i uwięziono w obozach (najbardziej znanym był Goli Otok, w którym osadzono przeszło 13 000 osób) i więzieniach w związku z prosowieckim stanowiskiem i poparciem oskarżeń Kremla o sprzeniewierzenie się idei komunistycznej przez przywódców KPJ. Wśród skazanych w procesach politycznych najbardziej znani byli członek KC KPJ i minister finansów Sreten Žujović, członek Biura Politycznego KC KPJ Andrija Hebrang, naczelnik Sztabu Generalnego Armii Jugosłowiańskiej Arso Jovanović, generał Branko Petričević Kađa i pułkownik Vlado Dapčević, zob. I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990, s. 120–125, 129–131; M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy. Jugosłowiańska „droga do socjalizmu” w latach 1948–1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 2 (28), s. 399, 402–403.

¹⁰ Więcej na ten temat zob. M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy...*, s. 397–399; S. Rajak, *The Cold War in the Balkans, 1945–1956* [w:] *The Cambridge History of The Cold War*, t. 2: *Crises and Détente*, red. M.P. Lefler, O.A. Westad, Cambridge 2010; L. Gibianskii, *Federative Projects of the Balkan Communists and the USSR Policy during Second World War and the Beginning of the Cold War* [w:] V. Pavlović, *The Balkans in the Cold War*. Balkan

czterdziestych i wszechobecna kampania antyjugosłowiańska za żelazną kurtyną sprawiają, że warto się bliżej przyjrzeć, jak procesy komunizacji Europy Środkowo-Wschodniej postrzegano w tym czasie w Belgradzie. Artykuł przedstawia tę właśnie problematykę. Zwraca szczególną uwagę na sam proces zjednoczeniowy PPR i PPS w ramach działań na rzecz sowietyzacji Polski po 1945 r. Do jego napisania wykorzystano materiały zgromadzone w Archiwum Jugosławii w Belgradzie, a także literaturę przedmiotu. Są to przede wszystkim źródła partyjne, zawierające analizy dyplomatów akredytowanych w Polsce, jak również wnioski formułowane w Komisji ds. Międzynarodowych KC KPJ (odpowiednik Wydziału Międzynarodowego KC PZPR) dotyczące stosunków międzypartyjnych KPJ/ZKJ¹¹ z PPR/PZPR oraz analizy sytuacji wewnętrznej w Polsce. Tego typu dokumentacja jest istotna, jeśli weźmie się pod uwagę, że w krajach komunistycznych polityka zagraniczna była jednym z głównych elementów zainteresowania środowiska partyjnego. W przypadku Jugosławii było to szczególnie widoczne w okresie zaostrzenia relacji z ZSRR i jego państwami satelickimi, kiedy to KPJ określała kierunki działania MSZ i sprawowała nad nim ścisłą kontrolę¹².

NARZUCANIE USTROJU KOMUNISTYCZNEGO W JUGOSŁAWII PO 1945 R.

Wprowadzenie ustroju komunistycznego w Jugosławii przybrało formę drastyczną i natychmiastową. Nie było tak rozciągnięte w czasie jak w pozostałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Porozumienia z władzami emigracyjnymi z 1944 i 1945 r. miały jedynie charakter fasadowy, doszło do nich pod naciskiem aliantów. Słabe tradycje wolnościowe¹³ sprawiły, że komunistom błyskawicznie udało się rozprawić z przeciwnikami politycznymi. W ramach działalności Zjednoczonego Frontu Narodowyzwolenczego Jugosławii partia komunistyczna próbowała stworzyć pozory pluralizmu politycznego. Sfałszowane i zbojkotowane przez opozycję wybory do konstytuancy z 1 listopada 1945 r. zakończyły się zdecydowanym zwycięstwem Frontu Ludowego. 29 listopada 1945 r. proklamowano powstanie Federacyjnej Ludowej Republiki Jugosławii (FLRJ) i ogłoszono zniesienie monarchii. Fundamentami nowej Jugosławii stały się partia, wojsko i tajna

Federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict, Belgrade 2011; R.E. Kullaa, *Origins of the Tito-Stalin Split Within the Wider Set of Yugoslav-Soviet Relations (1941–1948)* [w:] V. Pavlović, *The Balkans in the Cold War...*

¹¹ W 1952 r. na VI Zjeździe KPJ partię przemianowano na Związek Komunistów Jugosławii (ZKJ).

¹² Więcej na ten temat zob. S. Selinić, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 2013, s. 269–270 i n.

¹³ Terytorium byłej Jugosławii było od średniowiecza obszarem wpływów austriackich, węgierskich, tureckich i włoskich. Socjolog Nebojša Popov zwracał uwagę, że czynnikiem legitymizującym władzę było zdobycie jej na drodze wojennej, także w XIX w., gdy wobec słabości Turcji i jej stopniowego wycofywania się z Bałkanów rozwijał się proces odradzania państwowości serbskiej. Jak zauważa historyk Ljubodrag Dimić, brakowało świadomości politycznej i kontroli władz ze strony społeczeństwa. Konstytucje często narzucano, wybory przybierały charakter farsy, a represje stosowane wobec przeciwników politycznych były powszechne (N. Popov, *Traumatology of the Party State* [w:] *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*, red. idem, Budapest 2000, s. 81, 83; L. Dimić, *Srbi i Jugoslavija*, Beograd 1998, s. 162). Na temat kształtowania współczesnych Bałkanów w XIX i XX w. zob. B. Jelavich, *Historia Bałkanów*, t. 1: *Wiek XVIII i XIX*, przeł. J. Polak, K. Salawa, Kraków 2005, s. 193–103, 234–250, 297–302, 308–312, 339–350; eadem, *Historia Bałkanów*, t. 2: *Wiek XX*, przeł. M. Chojnacki, J. Hunia, Kraków 2005, s. 41–49, 65–77.

policja. Komuniści mieli wsparcie istotnej części społeczeństwa, które wraz z sukcesami partyzantów w czasie II wojny światowej z coraz większą aprobatą zaczęło traktować ich politykę. Nie można zapominać, że już w okresie II wojny światowej Tito postawił sobie za cel walkę z okupantem, ale przede wszystkim ze zwolennikami *ancien régime* – oddziałami czetników Dragoljuba Mihajlovicia. Słabość ugrupowań niekomunistycznych w momencie zakończenia działań wojennych na Bałkanach, terror Wydziału Obrony Ludowej¹⁴ umożliwiły rozprawienie się z przeciwnikami politycznymi. Represje traktowano jako środek prewencyjny, najbardziej znanym przykładem była masakra w okolicach Bleiburga w południowej Austrii, dokonana na oddziałach ustaszy, lecz także czetnikach i słoweńskich kolaborantach, którzy próbowali przedostać się na Zachód. Partyzanci Tity dążyli również do stłumienia dążeń narodowościowych kosowskich Albańczyków. Liczne procesy polityczne wytaczano także niekomunistycznym uczestnikom ruchu partyzanckiego, wielokrotnie fabrykowano zarzuty o kolaborację, a uderzenie w duchowieństwo miało otworzyć partyzantom drogę do pełni władzy. Tempo nacjonalizacji gospodarki, rozpoczętej na mocy dekretu z października 1944 r., uprawomocnione wedle zapisów konstytucji z marca 1946 r. – całkowicie wzorowanej na radzieckiej – było szybsze niż niegdyś w ZSRR. Już kilka miesięcy wcześniej rozpoczęto natomiast na mocy prawa o reformie agrarnej i kolonizacji z 23 sierpnia 1945 r. reformę rolną, której celem miała być pełna kolektywizacja rolnictwa. Zwycięstwo komunistów w sfałszowanych wyborach i wprowadzenie konstytucji 31 stycznia 1946 r. było *de facto* zakończeniem procesu sowietyzacji Jugosławii¹⁵.

Jak wskazuje serbski historyk Ljubodrag Dimić, paradoksem jest, że do tak szybkiego narzucenia reżimu komunistycznego doszło w multietnicznym kraju, dotkniętym przez II wojnę światową, która przybrała także charakter wojny domowej. Propaganda komunistyczna i działania partii dotyczyły wszystkich obszarów życia państwa i stały się czynnikiem jednoczącym podzielone społeczeństwo. Dążeniu do narzucenia komunizmu służyła scentralizowana polityka KPJ, przede wszystkim wszechwładza Biura Politycznego przy wsparciu tajnej policji i wojska¹⁶.

JUGOSŁAWIA WOBEC POLSKI I INNYCH PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ 1945–1948

Cele polityki zagranicznej komunistów zostały wyrażone w exposé przewodniczącego władz w parlamencie (Skupština) Josipa Broza-Tity 1 lutego 1946 r. Jako priorytet określił bliskie relacje z ZSRR i krajami, które w kolejnych latach przeszły proces

¹⁴ OZN-Odeljenje za zaštitu naroda w 1946 r. przemianowano na UDB-Uprava Državne Bezbednosti – Zarząd Służby Bezpieczeństwa.

¹⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1918–1991*, Zagreb 2006, s. 153, 177–178, 187–190; M.J. Zacharias, *Komunizam, federacija, nacionalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie, przekształcenia, rozpad*, Warszawa 2004, s. 42–47, 67–68; H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948*, Warszawa 1999, s. 73–74, 103, 213–214; M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy...*, s. 396; J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968...*, s. 80, 126–127.

¹⁶ L. Dimić, *Ideologija i kultura u Jugoslaviji 1945–1955 [w:] Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, red. idem, Beograd 2003, s. 304–305; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, s. 177, 228.

sowietyzacji. Najważniejsze miejsce przypisał rzecz jasna ZSRR, w dalszej kolejności Czechosłowacji i Polsce. Zgodnie z wyznaczoną polityką w latach 1945–1947 Jugosławia nawiązała umowy o przyjaźni z ZSRR (w kwietniu 1945 r.) oraz z krajami znajdującymi się w sferze wpływów Moskwy: z Polską w marcu 1946 r., z Czechosłowacją w maju 1946 r. W przypadku Bułgarii, Rumunii i Węgier – traktowanych jako sojusznicy III Rzeszy – do sygnowania umów doszło dopiero w roku 1947, już po podpisaniu przez te kraje traktatów pokojowych¹⁷. Jerzy Tomaszewski zwraca uwagę, że to właśnie Jugosławia zainicjowała silne powiązania między państwami, dla których wspólnym mianownikiem stało się podporządkowanie ZSRR po 1945 r. Choć te układy nie były wymierzone w Moskwę – wręcz przeciwnie, porozumienie jugosłowiańsko-radzieckie z 11 kwietnia 1945 r. traktowano w Belgradzie jako podstawę zbliżenia z krajami Europy Środkowo-Wschodniej – wywoływały niepokój na Kremlu. Ten element stał się jednym z powodów późniejszego rozłamu w bloku państw komunistycznych¹⁸. Sowietci realizowali bowiem swoją politykę w krajach Europy Środkowej po 1945 r., mając na względzie dążenie do jak najdalej idącego narzucenia wzorców ustrojowych z ZSRR. Relacje między poszczególnymi państwami traktowano jako sprawę drugorzędą, umowy uznawano za pozorne¹⁹. Z tego też względu tak duży gniew wywołała – niekonsultowana z sowieckimi politykami – działalność Broza w drugiej połowie lat czterdziestych na rzecz stworzenia federacji bałkańskiej z Bułgarią i Albanią²⁰.

Politycy w Belgradzie z uwagą przyglądali się sytuacji w Polsce. Wzajemne stosunki układały się bardzo dobrze, czego wyrazem był wspomniany już układ polsko-jugosłowiański o przyjaźni i wzajemnej pomocy z 18 marca 1946 r. Jugosławia wspierała też polskie starania o uznanie na arenie międzynarodowej zachodniej granicy, a strona polska ustami Józefa Winiewicza na konferencji w Paryżu w 1946 r. wyrażała poparcie dla jugosłowiańskich starań o włączenie Triestu w swoje granice, na co liczyli sami Jugosłowianie²¹. Politycy w Belgradzie z aprobatą przyjmowali kierunek polityki zagranicznej obrany przez komunistów w Warszawie. Przywoływali słowa ministra spraw zagranicznych Zygmunta Modzelewskiego o „rozliczeniu z reakcyjnymi reżimami z okresu międzywojennego”. Zgodnie z komunistyczną propagandą tendencyjnie rysowali stosunki Polski z ZSRR jako przyjazne, korzystne w sensie gospodarczym. Akcentowali, że to Kreml był gwarantem granicy zachodniej, a sami Polacy porozumienie z Poczdamu uznawali za ostateczne rozwiązanie granicy, które porozumienie pokojowe miałyby tylko potwierdzić²².

¹⁷ S. Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010, s. 98–99. O znaczeniu traktatów pokojowych z 10 II 1947 r. zob. np. J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968...*, s. 90, 98, 103; H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej...*, s. 249–268.

¹⁸ J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968...*, s. 145–147.

¹⁹ *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010, s. 283–284.

²⁰ M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy...*, s. 397–399.

²¹ *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6..., s. 169–170, 272–273.

²² Arhiv Jugoslavije (dalej: AJ), 507 CK SKJ Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947. O propagandowym znaczeniu wykorzystania sowieckiego wsparcia dla granicy zachodniej Polski zob. *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6..., s. 117.

ROLA KOMUNISTÓW W POLSCE OCZYMA JUGOSŁOWIAŃSKICH DYPLOMATÓW I POLITYKÓW

W Belgradzie PPR postrzegano z punktu widzenia interesów jugosłowiańskich przez pryzmat propagandy komunistycznej. W dokumentacji dyplomatyczno-partyjnej nie ukrywano aprobaty dla tego ugrupowania, m.in. za sprawą bliskości ideologicznej. Godne uwagi są rozważania dotyczące genezy ruchu komunistycznego na ziemiach polskich. Polską Partię Robotniczą przedstawiano jako spadkobierczynię „Proletariatu”, Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL) i Komunistycznej Partii Polski (KPP), przypisując jednak powstałemu w 1942 r. ugrupowaniu dużo większe rozeznanie w uwarunkowaniach społeczno-politycznych Polski. Oceniano bowiem, że KPP i SDKPiL nie potrafiły docenić znaczenia kwestii narodowej, traktowały ją jako „przeżytek”. Przejawami takich zapatrywań były deprecjonowanie walki przeciwko carskiemu reżimowi oraz lekceważący stosunek wobec chłopstwa jako „podpory absolutyzmu”²³. W Belgradzie i wśród jego dyplomatycznych przedstawicieli w Warszawie rysowano daleki od rzeczywistości obraz działalności komunistów na terenach polskich w okresie II wojny światowej: „Nowo powstała PPR pierwsza wyciągnęła flagę walki zbrojnej przeciwko okupantowi na rzecz wolnej i niezależnej Polski, jak również stworzenia prawdziwej demokracji w wyzwolonym i niezawisłym państwie”. Po raz kolejny mówiono o ciągłości ruchu komunistycznego na terenach polskich, twierdząc nie bez racji, że wielu spośród członków PPR należało w II RP – pogardliwie określanej mianem „Polski wersalskiej” – do KPP. Pomijano przy tym sprawę czystek stalinowskich w latach 1937–1938, które dotknęły większość członków KPP i sparaliżowały działalność komunistów w schyłkowym okresie II RP²⁴. Dyplomaci jugosłowiańscy nie wspomnieli także, że to właśnie za sprawą kar odsiadanych w więzieniach przez przedwojennych komunistów w II RP wielu działaczy skrajnej lewicy uniknęło egzekucji w Moskwie²⁵. Wymienione wyżej fałszywe konstatacje mówiące o dawnym zakorzenieniu ideologii komunistycznej na terenach polskich, heroizmie komunistów w walce z okupantem – oczywiście tylko tym hitlerowskim – miały niewiele wspólnego z rzeczywistością. Były z jednej strony wyrazem niechęci wobec rządu RP w Londynie, a z drugiej próbą legitymizacji rządów komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej²⁶. Jak zauważa Mariusz Mazur, komuniści narzucali elementy

²³ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

²⁴ Po decyzji o likwidacji KPP podjętej latem 1938 r. działacze komunistyczni, którzy nie padli ofiarami czystek w ZSRS, pozostali bez środków na działalność, co istotnie zmniejszyło ich propagandowe oddziaływanie w Polsce, zob. M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977...*, s. 114–117; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2013, s. 31–33, 41, 52.

²⁵ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

²⁶ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 52–54, 59. Komunistów było niewiele, likwidacja przez Komintern KPP sprawiła, że w momencie wybuchu wojny osoby, które nie zostały skazane w Moskwie, włączyły się spontanicznie – wobec zakazu zrzeszania się, który obowiązywał polskich komunistów – w ruch oporu w czasie kampanii wrześniowej. Wielu przedwojennych działaczy KPP pozostało jednak pasywnych. Wielokrotnie działa-

autolegitymizacji, chcąc przekonać o własnej potędze i licząc, że z czasem tego typu mit zakorzeni się w społecznej świadomości²⁷.

W rozważaniach dyplomacji jugosłowiańskiej celowo pomijano zjawisko, na które zwrócił uwagę Piotr Gontarczyk, a mianowicie to, że powołanie PPR przez nielicznych komunistów na terenach okupowanej Polski w styczniu 1942 r. było inicjatywą Stalina, który 27/28 grudnia 1941 r. wysłał na tereny polskie tzw. Grupę Inicjatywną utworzoną w połowie roku 1941²⁸. W analizach jugosłowiańskich w pierwszych latach po 1945 r. przemilczano nie tylko rolę Sowietów w powołaniu PPR, lecz także współpracę ZSRR z III Rzeszą na mocy paktu Ribbentrop–Mołotow z 23 sierpnia 1939 r. oraz wizję Kremla, który w okresie współpracy Berlina i Moskwy nie przewidywał jakiegokolwiek odrodzenia Polski, a po 22 czerwca 1941 r. prowadził politykę dwutorową: z jednej strony utrzymywania relacji z władzami emigracyjnymi, z drugiej – wspierania ugrupowań komunistycznych z państw Europy Środkowo-Wschodniej i tworzenia koncepcji „systemu państw przyjaznych ZSRR”²⁹.

W obszernym dokumencie poświęconym PPR, przygotowanym pod koniec 1947 r., działacze KPJ odpowiedzialni za kreowanie polityki zagranicznej twierdzili, że PPR „stając na czele walki z okupantem, chciała unikać walk bratobójczych”. Stworzenie Krajowej Rady Narodowej (KRN) 31 grudnia 1943 / 1 stycznia 1944 r. miało być „momentem kluczowym” i krokiem ku powołaniu wspólnego frontu sił antyfaszystowskich. W świetle powyższej analizy wejście Armii Czerwonej na tereny na zachód od Bugu, ustanowienie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) w lipcu 1944 r. i działania komunistów spełniły „odwieczny sen polskiego chłopca o reformie rolnej”³⁰. Tym samym

---

nia w partyzantce pod niemiecką okupacją były wymysłem ludzi, którzy chcieli wzbogacić swoją biografię. Twierdzili, że „walczyli od pierwszych dni wojny”. Na terenach II RP zajętych przez ZSRR po 17 IX 1939 r. wstępowali do Wszechniżkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) (w KP(b)), w której byli jednak traktowani podejrzliwie w związku ze stażem w KPP i zajmowali zwykle niższe stanowiska.

²⁷ M. Mazur, *Strategie i techniki komunikacyjne w Polsce Ludowej 1948–1956. Refleksje badawcze* [w:] *Komunikowanie się Polaków w latach 1944–1989*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2011, s. 28.

²⁸ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 73–78, 90–99. Do grupy inicjatywnej wysłanej w grudniu 1941 r. należeli: Paweł Finder, Bolesław Mołojec, Marcei Nowotko, Czesław Skoniecki, Pinkus Kartin i i Maria Rutkiewicz. Dokumenty, na które powołuje się Gontarczyk, wskazują, że PPR w żaden sposób nie zmieniła swojego postrzegania spraw społeczno-narodowych, a wszelkie odwołania do kwestii patriotycznych bądź konkretnych grup społecznych wynikały z taktyki Stalina. Sowiecki przywódca w rozmowie z sekretarzem generalnym Kominternu Georgim Dymitrowem przyznawał, że program PPR, pomijający hasła komunistyczne, miał ukryć dążenia do sowietyzacji Polski. W dokumencie programowym *Do robotników, chłopów i inteligencji, do wszystkich patriotów polskich!* nie eksponowano haseł komunistycznych, chętniej odwoływano się zaś do wspólnoty słowiańskiej i ukazywania starcia ZSRR z III Rzeszą jako konfliktu cywilizacji z barbarzyństwem.

²⁹ H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej...*, s. 15–20, 24–25; A.B. Bezborodowa, N.W. Eliseewa, *Istoria komunisticzeskoj Partii Sovietskogo Sojuza*, Moskwa 2013, s. 269–270, 272. Mimo że w 1941 r. zamierzenia Stalina wobec Europy Środkowo-Wschodniej nie były jeszcze do końca jasne, to w rozmowach z ministrem spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii, Anthonym Edenem, w grudniu 1941 r. sowiecki przywódca sprzeciwił się brytyjskiej idei federacyjnej w kontekście państw Europy Środkowo-Wschodniej. O dążeniu do realnego decydowania o powojennym świecie świadczy także utworzenie w styczniu 1942 r. przy Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych komisji ds. projektu powojennego ustroju państwowego krajów Europy, Azji i innych części świata, na której czele stał ludowy komisarz spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesław Mołotow.

³⁰ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

Jugosłowianie sytuację w Polsce odnosili do własnych doświadczeń. W okresie II wojny światowej przywódca KPJ dążyli bowiem do kontrolowania ruchu partyzantów, jednak przez wciągnięcie w jego działalność osób czy ruchów politycznych niezwiązanych z komunizmem. Podobnie jak w przypadku komunistów w Polsce, także ci na Bałkanach nie wyjawiali swoich powojennych zamierzeń – dążeń do ustanowienia monopolu władzy komunistycznej i głębokich przeobrażeń gospodarczo-społecznych w duchu tej ideologii³¹. Politycy komuniści w Jugosławii, którzy w krótkim czasie stali się dominującą siłą w tym państwie, utworzyli prowizoryczny parlament w postaci Antyfaszystowskiej Rady Wyzwolenia Narodowego Jugosławii (AVNOJ) 29 listopada 1943 r. i rząd w postaci Ludowego Komitetu Wyzwolenia Jugosławii (NKOJ)³².

Mówiąc o udziale komunistów w ruchu oporu na ziemiach polskich, politycy w FLRJ posługiwali się przekłamaniami typowymi dla ówczesnego okresu. W dokumentacji partyjnej szczególną uwagę zwracano na istnienie silnego podziemia w okupowanej Polsce. Choć oddawano Armii Krajowej, że to ona była najliczniejsza i pierwsza przystąpiła do zbrojnego oporu, to w kręgach władz jugosłowiańskich powszechne były fałszywe twierdzenia o „zdradzieckich władzach emigracyjnych w Londynie”, które nakazały „czekać z karabinem u nogi” i „forsowały tezę o dwóch nieprzyjaciołach Polski”. Za sprawą tego typu konstatacji formułowanych w ambasadzie w Warszawie pod wpływem rozmów z polskimi komunistami i prowadzonej przez nich propagandy przekonywano polityków komunistycznych w Belgradzie, że Armia Krajowa oczekiwała biernie na wykrwawienie się Niemców w walkach z armią radziecką. Winą za zaniechanie zjednoczenia ruchu oporu obarczano przede wszystkim premiera rządu RP na uchodźstwie Stanisława Mikołajczyka i Naczelnego Wodza PSZ generała Kazimierza Sosnkowskiego³³. W swoich wywodach bałkańscy politycy odpowiedzialni za kreowanie polityki zagranicznej nie tylko uciekali się do typowych dla tego okresu przekłamań dotyczących Powstania Warszawskiego (przywoływano m.in. wypowiedź Gomułki: „Reakcyjna klika była świadoma, że traci pozycję i że władza w Polsce wymyka się z rąk. Aby wyrwać władzę w kraju, zrobiła bezsensowny krok, jakim było Powstanie Warszawskie”), lecz także rzucali bezpodstawne oskarżenia pod adresem przedstawicieli Polskiego Państwa Podziemnego, dotyczą-

³¹ *Ibidem*. Wedle najnowszych ustaleń historyków w referendum, które miało pokazać komunistom, na jakie poparcie mogą liczyć w społeczeństwie, aż 73,1 proc. spośród 11,5 mln Polaków biorących w nim udział udzieliło odpowiedzi sprzecznej z komunistyczną propagandą „3 x tak” (C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 143–145).

³² M. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy...*, s. 49, 55–56.

³³ O bezpodstawnym charakterze oskarżeń dotyczących rzekomo „nieprzejednanego stanowiska władz emigracyjnych wobec współpracy z Sowietami” świadczy to, że w czasie rozmów z ambasadorem ZSRS w Londynie Wiktorem Lebediewem w maju–czerwcu 1944 r. Mikołajczyk nie odrzucał współpracy. To Lebediew przedstawił żądania uznania utraty Kresów, dymisji Sosnkowskiego, prezydenta Władysława Raczkiewicza, ministrów Mariana Kukieła oraz Stanisława Kota i wycofania stanowiska ws. zbrodni katyńskiej, przypisującego odpowiedzialność Sowietom. W czasie kolejnej rozmowy, latem 1944 r., w Moskwie Mikołajczyk wyrażał gotowość stworzenia rządu koalicyjnego, w którego skład weszliby komuniści. Stalin uznał jednak tę propozycję za nie do przyjęcia, dążył bowiem do tego, by władze tymczasowe w Polsce utworzono, opierając się na Centralnym Biurze Komunistów Polskich w Moskwie (H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej...*, s. 36, 44–45).

ce rzekomego denuncjowania działaczy Armii Ludowej do gestapo³⁴. Jak wskazuje Mariusz Mazur, celem takich zabiegów było ukazanie nieodwracalności ekspansji komunizmu, a oszczercze oskarżenia Armii Krajowej o współpracę z nazistowskim najeźdźcą – przy jednoczesnym tworzeniu mitu partyzantki komunistycznej – miały uprawomocnić rządy komunistów³⁵.

Zgodnie z interesem KPJ przedstawiano PPR jako czynnik życia społeczno-politycznego, który wraz z powołaniem KRN, PKWN 22 lipca 1944 r., a następnie rządu tymczasowego w 1945 r. miał zyskiwać poparcie Polaków. Rzekomemu entuzjazmowi społeczeństwa wobec komunistów miały sprzyjać ich dążenia do odbudowy kraju, stworzenia administracji na terenach przyłączonych do Polski na mocy porozumień konferencji w Poczdamie (17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.) oraz „kompromitacja” elit II RP za sprawą klęski września 1939 r. i Powstania Warszawskiego. Forsowano tezę o pozytywnych skutkach reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu, a także sukcesie PPR w referendum z czerwca 1946 r. i wyborach ze stycznia 1947 r. Przywoływano dane ze sfalszowanych wyborów, mówiące o poparciu dla Bloku Demokratycznego, pomijając informację, że większość Polaków z niechęcią traktowała samą ideologię komunistyczną³⁶.

Jugosłowianom zależało na narzucaniu idei komunistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej, w związku z czym z dużą niechęcią traktowali działania PSL, a przede wszystkim jego lidera Stanisława Mikołajczyka. Odnosząc się do jego zdystansowanego stosunku wobec Kościoła katolickiego przed II wojną światową, drwiono, że w obawie przed komunistami próbował zabiegać o poparcie duchowieństwa dla ludowców. W dokumentach zauważono aktywność byłego premiera w rządzie RP na emigracji. Jego zaangażowanie na powojennej scenie politycznej tłumaczono rzekomym oportunizmem i ambicjami politycznymi, które chciał realizować poprzez wpływ na rzeczywistość powojenną. Nie zważając na dużą aktywność Mikołajczyka na konferencji w Poczdamie, kiedy to w memorandum wskazywał na moralne prawo Polski do granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, określano go w Belgradzie jako człowieka realizującego interesy Wielkiej Brytanii, który pod presją władz na Downing Street przystałby nawet na oddanie tych terenów Niemcom³⁷. Jednocześnie politycy i dyplomaci w Belgradzie przyznawali, że to PSL było ugrupowaniem o największych wpływach na wsi. O nikłej popularności komunistów na wsi świadczyło to, że wedle danych przytaczanych w dokumentacji KPJ jedynie w połowie obszarów wiejskich istniały organizacje partyjne PPR. Wedle rozeznania działaczy partyjnych na Bałkanach niewielkim poparciem darzyli komunistów inteligenci. W nowomowie komunistycznej tłumaczono to faktem „odbudowy tej grupy” po II wojnie światowej, w związku z jej dużym wyniszczeniem, a prze-

³⁴ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

³⁵ M. Mazur, *Strategie i tehniki komunikacyjne...*, s. 27–28.

³⁶ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

³⁷ *Ibidem*, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNJR u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947. Na temat działań Mikołajczyka w Poczdamie zob. H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej...*, s. 169.

de wszystkim megalomańską postawą, określaną mianem „sekciarstwa”, „kastowego zachowania” i „oderwania od mas”³⁸. Nieufność wobec PPR cechowała także kobiety, których niewielki odsetek należał do organizacji partyjnych, czy związki zawodowe, do których większość robotników po prostu nie należała, a sama PPR miała problem z ich organizacją i podporządkowaniem swoim celom politycznym³⁹.

Jak zauważali z kolei dyplomaci akredytowani w Warszawie, osobną grupą, która nie angażowała się specjalnie w działalność polityczną PPR, była młodzież akademicka w najważniejszych centrach intelektualnych – przede wszystkim w Krakowie. W Jugosławii określano Związek Walki Młodych (ZWM) jako organizację dużo mniej zdyscyplinowaną i nastawioną na „ideową czujność” niż Związek Komunistycznej Młodzieży Jugosławii⁴⁰. Zauważono przy tym coś, na co uwagę zwrócił Robert Spałek: że mimo zdominowania PPS przez osoby sprzyjające komunistom wśród szeregowych członków wielu było przedstawicieli związków zawodowych, działaczy ruchu spółdzielczego, organizacji młodzieżowych, a przede wszystkim robotników⁴¹. Wyrazem słabości ZWM był jego niewielki wpływ w takich organizacjach jak zdominowana przez PPS Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego⁴².

Mimo heroicznego obrazu PPR jako najbardziej walecznej siły w ruchu oporu na terenach polskich, w dokumentach partyjnych Wydziału ds. Międzynarodowych KPJ podkreślono, że do największych słabości tej formacji należy zaliczyć jej małą liczebność. Wedle danych przesyłanych przez dyplomatów jugosłowiańskich do Belgradu, w czasie II wojny światowej ugrupowanie komunistyczne miało liczyć 20 tys. członków, a w styczniu 1945 r. jego liczebność wzrosła do zaledwie 30 tys. Dane z I Zjazdu PPR z grudnia 1945 r. mówiły z kolei o ponad 220 tys. członków tej organizacji. To właśnie wtedy komuniści postawili sobie za cel „umasowienie partii”, co zdaniem komunistów w Jugosławii udało się osiągnąć w okresie po wyborach 1947 r., gdy partia na plenum z kwietnia 1947 r. miała liczyć 800 tys. członków⁴³.

Autorzy raportów partyjno-dyplomatycznych z połowy 1947 r. zachowanych w Archiwum Jugosławii twierdzili, że zdyscyplinowanie i determinacja kadr komunistycznych miały pomóc PPR w zdominowaniu sceny polityczno-społecznej Polski. Za głównych wrogów tego ugrupowania uznawano podziemie niepodległościowe – określane oczywiście mianem „reakcji” – oraz naciski państw zachodnich, niechętnych władzy komunistów nad Wisłą. O monopolizowaniu sceny politycznej świadczyły z kolei stosunki PPR z SL i PPS, które stawały się coraz bardziej zdominowane przez komunistów⁴⁴. W tym kontekście wydaje się, że w Belgradzie odnoszono się do własnych doświadczeń – brutalnej i bezwzględnej rozprawy z przeciwnikami reżimu oraz zor-

³⁸ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ R. Spałek, *Między pragmatyzmem a zdradą...*, s. 148–150.

⁴² AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNJR u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947.

⁴³ *Ibidem*, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

⁴⁴ *Ibidem*, dokument 9, Izvod iz izveštaja o situaciji u Poljskoj, 30 VII 1947.

ganizowania wszystkich ugrupowań, które arbitralnie uznano za antyfaszystowskie, w ramach Zjednoczonego Frontu Narodowyzwoleńczego Jugosławii, całkowicie zdominowanego przez komunistów⁴⁵.

PPS

W ocenach PPS w kręgach dyplomacji jugosłowiańskiej formułowano przede wszystkim krytyczne sądy wobec najsilniejszej w Polsce partii lewicowej w pierwszej połowie XX w. Nie czyniąc rozgraniczenia między ugrupowaniem Stanisława Szwalbego i Edwarda Osóbki-Morawskiego oraz tym przedwojennym, którego nestorem był Bolesław Limanowski, dezawuowano w typowej retoryce komunistycznej rolę tej partii. Najmocniejsze zarzuty dotyczyły przede wszystkim przeciwstawienia się poglądom forsowanym przez Różę Luksemburg i SDKPiL w kwestii „permanentnej rewolucji”. Określano PPS mianem „socjal-patriotów”, którzy wpisali się w „burżuazyjny” nurt polityki dwudziestolecia międzywojennego, w „antysowiecki szowinizm”, nie dostrzegając rzekomo wspólnych celów robotników polskich i rosyjskich. Z uznaniem odniesiono się jednak do dostrzeżenia przez Polską Partię Socjalistyczną problemów egzystencjalnych robotników jako istotnej grupy społecznej⁴⁶. Tradycje polskiego socjalizmu niepodległościowego były całkowicie dezawuowane w Belgradzie i pojawiały się jedynie w kontekście oskarżeń, że rząd w Londynie działa na rzecz zdestabilizowania sytuacji nad Wisłą. Służyć miało temu rzekome instalowanie w strukturach ugrupowania Szwalbego i Józefa Cyrankiewicza ludzi związanych z PPS WRN⁴⁷. Pomijano przy tym fakt, że Szwalbe i Osóbka-Morawski byli założycielami fałszywej PPS, zawłaszczyli też nazwę pisma „Robotnik”, drukowanego przez PPR. Pozycja Osóbki-Morawskiego, który w maju 1944 r. został przewodniczącym PKWN, wynikała z mistyfikacji działań sowiezietyzacyjnych⁴⁸. Równocześnie Jugosłowianie nie dostrzegali złożoności nurtów w powojennej PPS. Choć powojenną PPS stworzyli działacze prokomunistyczni, to ludzie z WRN też pojawili się w jej szeregach, przede wszystkim w strukturach lokalnych. W konstatacjach jugosłowiańskich polityków i dyplomatów widać raczej przyjmowanie propagandy PPR, która tę grupę nowych członków PPS, entuzjastycznie odnoszących się do idei niepodległościowego przedwojennego socjalizmu, określała mianem osób „znajdujących się pod wpływem WRN”⁴⁹.

Zauważano, że niemała grupa działaczy PPS niechętna zjednoczeniu akcentowała socjalistyczny charakter ugrupowania i jego tradycje, czym nie chciała dopuścić do narzuconego zjednoczenia z PPR. Na podstawie analizy dokumentów jugosłowiańskich można stwierdzić, że w Belgradzie brano za dobrą monetę opinie działaczy

⁴⁵ M. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy...* s. 67–71, 75–76.

⁴⁶ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 11, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PRP), 1 IX 1947.

⁴⁷ *Ibidem*, dokument 9, 1 XI 1947, Poljska Radnička Partija.

⁴⁸ R. Spalek, *Między pragmatyzmem a zdradą...*, s. 146.

⁴⁹ Zob. *ibidem*, s. 147–148, 152–153, 197.

PPR co do postawy poszczególnych członków PPS, nie znajdujemy bowiem własnych sądów dyplomatów akredytowanych w Warszawie, ale jedynie recepcję stanowiska PPR⁵⁰. Co ciekawe, wśród najzagorzalszych oponentów zjednoczenia z komunistami w 1947 r. – a zatem już po wyborach, w sytuacji narastających represji wobec przedwojennych socjalistów oraz nacisków PPR na rzecz wchłonięcia PPS⁵¹ – widziiano Edwarda Osóbkę-Morawskiego, Stanisława Szwalbego, Adama Kuryłowicza czy określanego mianem „ideologa PPS” Juliana Hochfelda i „wyjątkowo reakcyjnego” Ryszarda Obrączkę – szefa młodzieżówki PPS. W Szwalbem dostrzegano główny szwarczarakter polskich socjalistów. Cyrankiewicza określano mianem „centrum”. Zwolenników współpracy z komunistami słusznie widziiano w ministrze sprawiedliwości Henryku Świątkowskim (opisywanym jako „przyzwoity człowiek, intelektualista, bez wystarczającego kontaktu z narodem”), Feliksie Baranowskim, Aleksandrze Żaruku-Michalskim czy wiceministrze Stefanie Matuszewskim, czyli w tzw. grupie kryptokomunistycznej⁵².

Negatywnie traktowano obiekcje części PPS wobec zdominowania przez komunistów spółdzielni rolniczych – traktowanych jako instytucje PPS – czy przede wszystkim rezerwę wielu socjalistów w stosunku do polityki „walki ze spekulacją”. Przywołano artykuł Kuryłowicza z gazety „Robotnik”, przedstawiający pretensje wobec Ministerstwa Przemysłu i Handlu w związku ze zwalnianiem ludzi związanych z PPS, którzy – jak perswadował Kuryłowicz – od 1945 r. angażowali się na rzecz odbudowy kraju po zniszczeniach wojennych. Jugosłowianie z aprobatą postrzegali działania PPR na rzecz zdobycia monopolu politycznego, dlatego ugrupowanie Cyrankiewicza i Osóbki-Morawskiego traktowano z nieufnością, widząc w nim – zapewne za sprawą kłamliwych relacji polskich komunistów – partię, w której szeregach ukryło się wielu przeciwników reżimu, przede wszystkim związanych z PSL. Rzekomi antykomuniści przez zajmowanie istotnych funkcji partyjnych mieli torpedować od wewnątrz reformy komunistyczne⁵³.

KU ZJEDNOCZENIU

Komuniści jugosłowiańscy widzieli w dążeniach zjednoczeniowych partii w bloku wschodnim realizację celów obranych już wcześniej przez KPJ. Takie postępowanie było przykładem jugosłowiańskiej megalomanii, miało dowodzić, że KPJ w sposób pionierski wprowadzała w życie rozwiązania komunistyczne. Zdaniem dyplomaty jugosłowiańskiego PPR chciała wykorzystać doświadczenia KPJ ws. Frontu Ludowego. Oceniał on, że kolektywizacja rolnictwa i przemysłu idą w dobrym kierunku, choć pozostały w tyle

⁵⁰ *Ibidem*, s. 185.

⁵¹ *Ibidem*, s. 212–217.

⁵² AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947; *ibidem*, dokument 9, Poljska Radnička Partija, 1 XI 1947..

⁵³ *Ibidem*, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947.

za poziomem osiągniętym w Jugosławii, co oznaczało, że Jugosławia była państwem niemal tak godnym naśladowania jak ZSRR⁵⁴.

Dążenie komunistów do zjednoczenia z PPS dostrzeżono w Jugosławii już na podstawie wypowiedzi najwyższych rangą działaczy partyjnych na I Zjeździe PPR w grudniu 1945 r. To właśnie wtedy Władysław Gomułka określił „jedność klasy robotniczej” jako jedno z najważniejszych zadań stojących przed jego ugrupowaniem. Na uroczystej akademii z okazji święta 1 Maja w 1946 r. sekretarz generalny PPR miał powtórzyć to zamierzenie komunistów⁵⁵. W dokumentach partyjnych KPJ przywołano przemówienia z plenum PPS z czerwca 1947 r. i PPR z kwietnia 1947 r., w których wypełnienie planu trzyletniego wiązano ściśle z procesem zjednoczeniowym. Osobą, która najmocniej forsowała tego typu tezy, był Władysław Gomułka. Perswadował on, by przez konferencje i wspólne spotkania doprowadzić do jedności organizacyjnej⁵⁶.

Wyborcze fałszerstwo ze stycznia 1947 r. i jego konsekwencje w Jugosławii uznano za moment kluczowy na drodze do przejęcia pełnej władzy przez komunistów i narzucenia reżimu w Polsce. Stwierdzono: „Świadoma swojej siły wśród szerokich rzesz społecznych partia w dniu obchodów 1 Maja ustami swojego sekretarza generalnego postawiła kwestię jedności partii robotniczych”. Przywoływano wypowiedź I sekretarza PPR, który w maju 1947 r. w sali Romy mówił, że „nie istnieją dwie klasy robotnicze, lecz jedna”⁵⁷.

W dokumencie sporządzonym w ambasadzie FLRJ w Warszawie wspomniano o słowach członka KC PPR, byłego ministra handlu Stefana Jędrychowskiego, który w rozmowie z dyplomatą jugosłowiańskim przekonywał, że sprawa zjednoczenia z PPS to kwestia dwóch–trzech lat. Jędrychowski perswadował, że PPR podchodziła do tego w pełni zdecydowanie. Przyznał przy tym, że część członków PPS wyższego i średniego szczebla sprzeciwiała się wchłonięciu przez PPR⁵⁸. Za wyjątkowo trafny sposób przekonania działaczy PPS uznawano organizację konferencji w województwach. Wedle dyplomatów jugosłowiańskich można było dzięki temu sprawnie zwalczać przeciwników współpracy z PPR w szeregach PPS. Przykładem skutecznej polityki PPR miała być m.in. konferencja partyjna w Krakowie, na której Roman Zambrowski przekonywał sceptycznego co do idei zjednoczenia Bolesława Drobnera. Członka Biura Politycznego KC PPR określono jako „znakomitego mówcę, używającego logicznej argumentacji”⁵⁹.

Dyplomaci jugosłowiańscy w materiałach przesyłanych z Warszawy do Belgradu opierali się głównie na rozmowach z najważniejszymi osobistościami życia publicznego w Polsce. Prezydent RP Bolesław Bierut mówił o wielkim niepokoju w szeregach PPS w związku z wypowiedzią Gomułki z 1 maja 1947 r. o potrzebie jedności ruchu robotniczego w Polsce. Za przykład typowego dla PPS głosu niechęci uznano słowa

⁵⁴ AJ, 507, Komisija za međunarodne odnose i veze CK SKJ IX, 101/II, dokument 11, Poljska, kutija 9, Informacija o Poljskoj Radničkoj Partiji (PPR), 1 IX 1947.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ AJ, 507, CK SKJ Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

Szwalbedo w rozmowie z jugosłowiańskim dyplomatą 6 kwietnia 1947 r.; mówił on, że tylko 10 proc. członków PPS opowiada się za zjednoczeniem, a 90 proc. – przeciwko. Przywódca powojennej PPS krytykował politykę gospodarczą komunistów, przekonywał, że wobec deficytów towarów spekulacja jest normalnym zjawiskiem. Szwalbe nie ukrywał, że droga obrona przez jugosłowiańskich działaczy partyjnych jest bliska PPR, nie zaś PPS, która skłaniała się ku kursowi obranemu w Czechosłowacji. O negatywnym stosunku Jugosłowian do współzałożyciela powojennej PPS świadczy to, że w dokumentacji określano go mianem „chytrego”⁶⁰.

Jugosłowiańscy dyplomaci zauważyli zatem, że jedną z głównych płaszczyzn sporu między socjalistami a komunistami była polityka gospodarcza, odnosząca się do gospodarstw wiejskich i prywatnej działalności gospodarczej⁶¹. W raportach przesyłanych z ambasady FLRJ w Warszawie do Belgradu słusznie zauważano, że PPS cieszyła się rzeszą zwolenników w spółdzielniach rolniczych. Funkcjonowanie spółdzielni miało być antidotum na problemy aprowizacyjne w związku z brakami żywności, normalnymi wedle polityków PPS w okresach powojennych. W Belgradzie – gdzie procesy sowietyzacyjne przebiegały najszybciej w porównaniu z innymi satelitami Moskwy⁶² – dezawuowano takie postępowanie PPS, widząc w nim „kunktatorstwo”. Z dużo większą aprobatą odnoszono się do polityki PPR na wsi, dążącej do podporządkowania państwu indywidualnego rolnictwa i całego handlu (w zamierzeniu PPS miało to dotyczyć jedynie największych organizacji handlowych i przemysłowych). W Jugosławii twierdzono, że to kwestia polityki gospodarczej była pierwszą od momentu sformowania tzw. Bloku Demokratycznego, w której partia Józefa Cyrankiewicza wyraziła *votum separatum*⁶³. Równocześnie rezerwę wobec współpracy z PPR przypisywano jedynie części osób z PPS, dlatego też twierdzono, że właśnie współdziałanie obu ugrupowań w ramach Spółdzielni Społem umożliwiało dalszą fraternizację partii przez stopniowe przejmowanie kontroli nad tą instytucją, zdominowaną uprzednio przez PPS⁶⁴.

W świetle analiz dyplomacji jugosłowiańskiej widać, że w szeregach KPJ za istotne zadanie stojące przed PPR uznawano zdobycie aprobaty dla idei zjednoczeniowej w instytucjach, w których większość stanowili zwolennicy PPS. W tym kontekście wymieniano przede wszystkim Organizację Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), w której dostrzegano prężną organizację skupiającą wielu młodych ludzi. Ta taktyka miała wzmocnić słaby i mało popularny, jak sądzono w Belgradzie, Związek Walki Młodych⁶⁵.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Szerzej na ten temat zob. B. Barnaszewski, *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996, s. 166–268; R. Spalek, *Między pragmatyzmem a zdradą...*, s. 211–212.

⁶² Zob. M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy...*, s. 396.

⁶³ AJ, 507 CK SKJ, Komisja za międzynarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947.

⁶⁴ *Ibidem*, dokument 9, Izvod iz izveštaja o situaciji u Poljskoj, 30 VII 1947.

⁶⁵ *Ibidem*, dokument 8, Izveštaji Ambasade FNRJ u Varšavi o političkoj situaciji u Poljskoj, 11 V 1947.

W kontekście wspomnianego już dążenia PPR do zdobycia wsparcia w organizacjach młodzieżowych, m.in. przez wzmocnienie ZWM, z dużym entuzjazmem potraktowano odsunięcie Ryszarda Obrączki od kierowania KC OMTUR. Dyplomaci jugosłowiańscy uważali, że wprowadzenie Lucjana Motyki wzmocniło współpracę PPS i PPR na poziomie organizacji młodzieżowych i mogło się przyczynić do ich dalszej integracji⁶⁶.

Widać wyraźnie, że kwestia zmonopolizowania życia politycznego przez komunistów w Polsce, w tym kontekście zjednoczenia PPR z PPS na drodze podporządkowania, była jedną ze spraw, które w drugiej połowie lat czterdziestych najbardziej interesowały polityków w Belgradzie. MSZ FLRJ wysłało polecenie do ambasady FLRJ w Warszawie, by jej pracownicy rozeznali się co do przebiegu tego procesu. Autor raportu o sytuacji w Polsce, powołując się na informacje od Germanović⁶⁷, dziennikarki agencji prasowej Tanjug, które ta zdobyła od Lilly Rubinstein – brytyjskiej korespondentki w Polsce – mówił o tajnym porozumieniu Cyrankiewicza z władzami PPR dotyczącym połączenia obu ugrupowań. Warto zwrócić jednak uwagę na sposób, w jaki to komunikował, świadczący o jego niskich kompetencjach i braku odpowiedniego wykształcenia, które były typowe dla ówczesnej dyplomacji jugosłowiańskiej. Twierdził bowiem: „W »Historii dyplomacji« – wydanie sowieckie, mówi się, że nic nie ważne nie jest⁶⁸, dlatego też przekazuję tę informację, otrzymaną od towarzyszkii Germanović”. Co więcej, dyplomata jugosłowiański powoływał się na słowa jednego informatora ukrytego pod inicjałem „L.” Jest to znamienne, gdyż widać, że choć w Jugosławii opierano się przede wszystkim na propagandzie PPR, to krąg osób, z którymi rozmawiano, był szerszy i pozwalał na realne zorientowanie się w sytuacji politycznej nad Wisłą. Wspomniany informator nie bez racji mówił, że niewielka grupa działaczy aprobujących proces zjednoczeniowy z PPR (m.in. minister Matuszewski) dostała się do sejmu, podczas gdy resztę, określaną mianem „skrzydła lewicowego”, odsunięto na drugi plan przed wyborami. Struktury partyjne spoza Warszawy miały być dużo bardziej „reakcyjne” i niechętne sowietyzacji niż politycy ugrupowania w Warszawie. Wspomniana już umowa zjednoczeniowa między Cyrankiewiczem a najważniejszymi politykami w PPR stanowiła istotny problem w takim układzie. Najbardziej obawiano się jednak, że politycy PPS będą forsować kwestię uczestnictwa Polski w konferencji w sprawie przystąpienia do Europejskiego Programu Odbudowy w Paryżu latem 1947 r. Dyplomata jugosłowiański zauważył jednak, że nawet rysowany w najczarniejszych barwach Szwalbe uważa, iż wyjazd do Francji bez zgody ZSRR jest wykluczony, i jedynie Bolesław Drobner opowiada się za rozmowami w sprawie przystąpienia do planu Marshalla⁶⁹.

⁶⁶ *Ibidem*, dokument 9, Izvod iz izveštaja o situaciji u Poljskoj, 30 VII 1947.

⁶⁷ Nie udało się ustalić imienia.

⁶⁸ Pisownia oryginalna.

⁶⁹ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 9, Izvod iz izveštaja o situaciji u Poljskoj, 30 VII 1947.

REZOLUCJA KOMINFORMU Z 28 CZERWCA 1948 R. I JEJ ZNACZENIE W POSTRZEGANIU POLSKI ORAZ INTERESÓW JUGOSŁAWII

Konflikt, do jakiego doszło w relacjach Jugosławii i bloku wschodniego w pierwszej połowie 1948 r., można rozpatrywać na wielu płaszczyznach. Josip Broz-Tito wykazywał się dużą samodzielnością zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Mimo to nawet nie próbował podawać w wątpliwość ideologii komunistycznej i prymatu sowieckiego. Uderzające jest jednak, że – jak wskazują dokumenty sowieckie – Stalin wykorzystał „niezależność Tity” jako pretekst do stworzenia wroga wewnętrznego w polityce bloku wschodniego i procesie sowytyzacji Europy Środkowo-Wschodniej⁷⁰. Był to jednocześnie kolejny ważny krok w procesie stalinizacji i tworzenia skonsolidowanego bloku państw w tej części Starego Kontynentu⁷¹.

Rozwój sytuacji w Polsce po ogłoszeniu rezolucji Biura Informacyjnego wzbudził oburzenie w Jugosławii, gdyż powielano oskarżenia dotyczące sprzeniewierzenia się ideologii komunistycznej. W liście skierowanym do PPR w związku z oskarżeniami ze strony WKP(b) twierdzono, że krytyka władz na Bałkanach wynikała z „błędnych informacji”. Wyrażono żal, że zanim list wysłano do Jugosłowian, Kreml zaadresował go do dziewięciu partii Kominformu, kładąc nacisk na potępienie Jugosławii. W Belgradzie zapewniano o wierności wobec polityki ZSRR oraz ideologii komunistycznej. Wyrażano gotowość do dyskusji, nawet w kwestiach pryncypialnych, lecz jedynie w sytuacji pełnej równoprawności, czego WKP(b) za sprawą swej polityki pozbawiła KPJ⁷².

Z nieukrywaną niechęcią potraktowano aktywność polityków w Polsce oraz liczne publikacje prasowe deprecjonujące KPJ i Jugosławię. Przejawem takich działań było m.in. zatrzymanie w Polsce jugosłowiańskiego przedstawiciela handlowego Milicia Petrovicia latem 1948 r. Na porządku dziennym były rewizje dyplomatów jugosłowiańskich⁷³. Jak relacjonował ambasador Rade Pribiciević: „Jadą za mną ciągle autem, agenci wchodzą za mną do baru, teatru itd. Przed domem nieustannie znajduje się 10 agentów lub milicjantów”⁷⁴. Szczególne oburzenie wywołało to, że najważniejsi politycy w Polsce, jak Roman Zambrowski czy Stefan Jędrzychowski, podważali legalność władz FLRJ. Zambrowski na naradzie aktywu partyjnego PPR 12 lipca 1948 r. miał powiedzieć o polityce Belgradu wobec Moskwy i podległych jej państw, że nie wierzy, by „naród jugosłowiański dłużej to tolerował”. Jędrzychowski z kolei 20 lipca 1948 r. stwierdził, że

⁷⁰ M. Sokulski, M. Previšić, *W opozycji do Moskwy...*, s. 397–399. Autorzy powołują się na najnowsze ustalenia takich badaczy, jak L. Gibianskii, R.E. Kullaa i S. Rajak. Por. T. Jakovina, *To nije bio moj komunizam iako je bila moja prošlost – razgovor s poljskim povjesničarem Andrejom Paczkowskim*, „Historijski Zbornik” 2003, nr 35, s. 629–630; M.J. Zacharias, *Komunizam, federacija, nacionalizmy...*, s. 102–104.

⁷¹ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977...*, s. 231.

⁷² AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/I, dokumenti 1–118, kutija 1, 1945–1958, dokument 13, J.B. Tito, E. Kardelj, Pismo CK KPJ Centralnom Komitetu PRP, kojim se dostavlja kopija odgovora CK KPJ na drugo pismo CK VKP(b), 17 V 1948, CK KPJ.

⁷³ *Ibidem*, dokument 13, Izveštaj Odeljenja za propagandu o pisanju poljske štampe o Jugoslaviji, VI–VIII 1948.

⁷⁴ S. Selinić, *Partija i diplomatija...*, s. 274.

„zdrowe siły” powinny obalić władzę⁷⁵. Takie sformułowania były zgodne z polityką Stalina, który miał nadzieję, że jeśli uczyni Jugosławię „wrogiem wewnętrznym”, zdoła obalić tamtejsze przywództwo. Sam Zambrowski musiał z kolei „zrehabilitować się” za wcześniejsze *votum separatum* wyrażane w sprawie powołania Kominformu we wrześniu roku 1947⁷⁶.

W odniesieniu do Jugosławii kluczowe znaczenie miało przyjęcie rezolucji Biura Informacyjnego na plenum PPR 7 lipca 1948 r. KC PPR wysłał do KC ZKJ podpisany przez Romana Zambrowskiego list pt. *Pismo KC KPJ*, w którym odrzucił zaproszenie na V Zjazd KPJ w związku ze „sprzeniewierzeniem się zasadom marksizmu-leninizmu” i działalnością na rzecz rozbitcia „międzynarodowego ruchu rewolucyjnego”. W dokumencie podważono legalność władz komunistycznych na Bałkanach, mówiąc o „braku możliwości swobodnego wyrażania poglądów” przez działaczy partyjnych w Belgradzie. Nie ukrywano nadziei, że „zdrowe kadry” zdobędą się na obalenie władz w związku z koniecznością zachowania monolitu państw komunistycznych oraz ich celów w polityce międzynarodowej – rozumianych przez pojęcie „internacjonalizmu” – z ZSRR na czele⁷⁷. W opinii ambasadora FLRJ w Polsce Rade Pribicievicia Jakub Berman i Aleksander Zawadzki – przedstawiciele PPR na posiedzeniu Kominformu w Bukareszcie – musieli się bardzo namęczyć, by przekonać plenum do sensu wykluczenia Jugosławii z Kominformu. Przemawiali też Eugeniusz Szyr i Hilary Minc. Pribiciević konstatuje, że choć nikt nie przyjął sensowności rezolucji, to opór zebranych, którzy podkreślali rolę KPJ, walki narodowowyzwoleńczej 1941–1945 i przeobrażenia komunistyczne na Bałkanach, został złamany⁷⁸. Powyższe konstatacje wyrażone przez dyplomatę wydają się typowym przykładem megalomanii Jugosłowian. Warto pamiętać, że poza Władysławem Bieńkowskim nikt inny się nie sprzeciwił i przyjęto rezolucję aprobującą uchwałę Kominformu⁷⁹.

W rozmowie z Antonim Bidą, dyrektorem naczelnym Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, jugosłowiańscy przedstawiciele w Polsce usłyszeli, że rezolucja Biura Informacyjnego tylko w 25 proc. odnosi się do Jugosławii, reszta dotyczy innych partii, stąd też wynikają dyrektywy o nobilitowaniu ZSRR w prasie. Między wierszami można odczytać panujące wśród polskich komunistów przekonanie o ich słabości, dążenie do podporządkowania PPS bowiem wiązało się z licznymi oporami członków tego ugrupowania, czego odzwierciedleniem było przełożenie na późniejszy

⁷⁵ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/I, dokumenti 1–118, kutija 1, 1945–1958, dokument 16, Projekt note Vlade FNRJ, Vladi Republike Poljske, povodom neprijateljske kampanije poljskih sredstava informisanja protiv FNRJ, Vlade FNRJ i jugoslovenskih naroda, 1948.

⁷⁶ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977...*, s. 227.

⁷⁷ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/I, dokumenti 1–118, kutija 1, 1945–1958, dokument 18, Depeše o aktuelnim pitanjima iz odnosa između Jugoslavije i Poljske, 20 III 1948 – 4 IX 1949, Telegram 33, nr wch. 92, „Julija”, 8 VII 1948.

⁷⁸ *Ibidem*, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 18, Izveštaj Ambasadora FNRJ u Varšavi dr. Radeta Pribičevića, 16 VII 1948.

⁷⁹ R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014, s. 632–633.

termin zjazdu zjednoczeniowego. Rezolucja miała pomóc w zawarciu szeregów i zaostreniu polityki sowiezycznej⁸⁰.

SPRAWA GOMUŁKI I „ODCHYLENIA PRAWICOWO-NACJONALISTYCZNEGO”

Wedle raportu ambasadora Rade Pribicievicia z lipca 1948 r. nikt nie wierzył w chorobę Gomułki, a w żartach mówiono, że „[...] Gomułka wziął chorobowe, by studiować rezolucję Kominformu”. Dodawano, że „[...] Gomułka jest jedynym zdolnym i prominentnym Polakiem wśród grupy zdolnych Żydów w KC PPR” oraz „[...] przy swoich wspaniałych zdolnościach intelektualnych to także człowiek o wysokich kompetencjach, prostolinijny, skromny, bliski ludowi pracującemu”. Z uwagą potraktowano jego referat z czerwca 1948 r., w którym przestrzegał przed deprecjonowaniem kwestii narodowej w Polsce. Na dowód swoich konstatacji Gomułka przywoływał przedwojenne losy KPP, która – w jego opinii – nie zdobyła poparcia właśnie za sprawą zlekceważenia problematyki narodowej. To z kolei udało się wtedy PPS, która odwoływała się do patriotyzmu Polaków⁸¹. Ambasador dokonał jednak nadinterpretacji słów Gomułki, gdy stwierdził, że I sekretarz PPR zwrócił uwagę, iż połączenie PPS i PPR powinno odbyć się w oparciu o sprawy narodowe, nie ideologiczne. Odnosił się prawdopodobnie do słów, które usłyszał kilka dni wcześniej od ambasadora ZSRR w Polsce Wiktora Lebediewa⁸². Pribiciević w skrócie przedstawił wystąpienie Zambrowskiego, który poddał krytyce „lewicowość” i „nacjonalizm” Jugosławii, jej dwulicową politykę wobec ZSRR, odstąpienie od marksizmu-leninizmu wśród najwyższych władz KPJ i FLRJ⁸³.

W tym kontekście warto przywołać ustalenia Roberta Spałka. Aresztowanie Gomułki i przygotowania do jego procesu były komentowane w Jugosławii, wykorzystano je do potwierdzenia słuszności drogi obranej przez ZKJ. Gomułkę przedstawiano jako narodowego bohatera, którego niesłusznie szykanowano. Jego przeciwników ukazywano jako ludzi, którzy w przeciwieństwie do niego w okresie II wojny światowej nie podjęli walki zbrojnej, lecz spokojnie spędzali czas w ZSRR. Były to

⁸⁰ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/I, dokumenti 1–118, kutija 1, 1945–1958, dokument 18, Depše o aktuelnim pitanjima iz odnosa između Jugoslavije i Poljske, 20 III 1948 – 24 IX 1949, Telegram 33, nr wch. 80, „Julija”, 8 VII 1948.

⁸¹ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 18, Izveštaj Ambasadora FNRJ u Varšavi dr. Radeta Pribičevića, 16 VII 1948.

⁸² *Ibidem*, Telegram nr 33 do 81, 8 VII 1948; por. R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom...*, s. 623–624. Ambasador błędnie interpretował słowa Gomułki, choć ten mówił o zasługach socjalistów w walce o niepodległość, i – mimo krytyki PPS w związku z ich postawą w II RP – dużo gorzej odniósł się do działań KPP i SDKPiL z pierwszej połowy XX w., obie partie bowiem nie doceniły znaczenia sprawy narodowej, w jego mniemaniu kluczowej dla legitymizacji każdej władzy nad Wisłą. Nie wspominał jednak *explicite* o kwestiach narodowych w odniesieniu do procesu zjednoczeniowego PPR i PPS.

⁸³ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 18, Izveštaj Ambasadora FNRJ u Varšavi dr. Radeta Pribičevića, 16 VII 1948.

osoby niezainteresowane realizacją interesów narodowych, jedynie ślepo posłuszne wobec ZSRR⁸⁴.

PRZYGOTOWANIA DO ZJEDNOCZENIA PPR I PPS W 1948 R.

Przygotowanie do zjednoczenia było najważniejszą sprawą w działaniach polskich komunistów w roku 1948. Rozpoczęto je w marcu, jednak wskutek walki z „odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym” – w którym sprawa Jugosławii też miała pewne znaczenie – przesunięto najpierw na wrzesień, a potem na grudzień⁸⁵. Uwagę ambasadora Pribicievicia zwróciło ostre – jego zdaniem – przemówienie Romana Zambrowskiego, przewodniczącego Komisji Organizacyjno-Technicznej powstałej w maju 1948 r. Za cel postawiono sobie osiągnięcie przez nowe ugrupowanie liczebności 1,5 mln członków przy jednoczesnym odrzuceniu jego masowości, by nie osłabiała to „ideowości i czujności”. Zambrowski podkreślił, czego nie czyniono wcześniej, że kwestia wsi może być rozwiązana jedynie na drodze kolektywizacji. Takie konstatacje w przekonaniu Pribicievicia mogły świadczyć o wzmacnianiu stalinizacji Polski przez jeszcze większe eksponowanie roli ZSRR w rzekomym wyzwoleniu kraju i deprecjonowanie znaczenia ruchu oporu⁸⁶.

Co istotne, z punktu widzenia Jugosłowian działania na rzecz zjednoczenia dwóch głównych ugrupowań miały się skomplikować właśnie za sprawą odmiennych ocen rezolucji Biura Informacyjnego. Wedle raportu Pribicievicia, o ile w PPR udało się narzucić dyscyplinę partyjną i nie pojawiły się głosy sprzeciwu wobec potępienia Jugosławii – choć politycy w Belgradzie uważali, że były one obecne – o tyle w szeregach PPS sprawa wywołała oburzenie wielu działaczy. Sekretarz generalny tego ugrupowania Tadeusz Ćwik powiedział Pribicieviciowi, że wielu członków PPS otwarcie wyrażało poparcie dla FLRJ. Grupy „prawicowe” miały „[...] gloryfikować Titę, pić jego zdrowie”. Oceniał, że właśnie w związku z krytyką Jugosławii zjednoczenie PPR i PPS zostanie przesunięte z września na listopad 1948 r., a może i na później⁸⁷.

Mimo antagonistycznego nastawienia działaczy PPR wobec Jugosławii z aprobatą patrzono na jej działania zmierzające ku całkowitemu zdominowaniu sceny politycznej przez komunistów. W kontekście kryzysu na wrześniowym plenum 1948 r. negatywnie

⁸⁴ R. Spalek, *Komuniści przeciwko komunistom...*, s. 742–743.

⁸⁵ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977...*, s. 226–231, 241–244; R. Spalek, *Komuniści przeciwko komunistom...*, s. 616–617, 629–631. Na Kremlu już wcześniej nie darzono Gomułki zaufaniem. Szczególnie mocno naraził się Moskwie z powodu obiekcji wyrażonej wobec idei powołania Kominformu w 1947 r. W sytuacji przyspieszonego narzucania wzorców sowieckich w życiu polityczno-gospodarczym w 1948 r. znalazł się – wraz z takimi postaciami jak Mátyás Rákosi i Klement Gottwald – wśród osób, które wedle dygnitarzy w Moskwie mogły wstrzymać ten proces. W kwietniu 1948 r. I sekretarz PPR negatywnie odniósł się do kampanii antyjugosłowiańskiej. Uważał, że realny jest rozłam wśród państw komunistycznych, co negatywnie wpłynęłoby na ich znaczenie. Sam zresztą proponował mediację w konflikcie Moskwy z Belgradem, do której ostatecznie nie doszło.

⁸⁶ AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 18, Izveštaj Ambasadora FNRJ u Varšavi dr. Radeta Pribičevića, 16 VII 1948.

⁸⁷ *Ibidem*.

oceniano stanowisko Gomułki, który uważał, że proces zjednoczeniowy nie powinien wiązać się z wykluczeniem z PPS osób dalekich ideowo PPR. Według uczestników plenum w PPS powinny działać osoby, które nie odcięły się od przeszłości i w dalszym ciągu wrogo odnosiły do „postępowego ruchu robotniczego”⁸⁸.

Sam zjazd zjednoczeniowy 15–21 grudnia 1948 r. postrzegano w Jugosławii jako „przełamanie pięćdziesięcioletniego podziału w polskim ruchu robotniczym”. Z aprobatą odnoszono się do czystek partyjnych w PPS i PPR. Zauważono, że największe nasilenie tego procesu przypadło między sierpniem a grudniem 1948 r. Powtarzano propagandowe tezy, że osoby usuwane z życia politycznego „znajdowały się pod wpływem burżuazji i drobnomieszczaństwa”, prowadziły „niemoralne życie”: „Wśród wykluczonych znajdują się handlarze, spekulanci, mieszczańscy i wiejscy kapitaliści, nałogowi pijacy i ci, którzy prowadzą niemoralny tryb życia”. Poparto zwłaszcza wyrzucenie takich postaci jak Stanisław Szwalbe czy Kazimierz Rusinek, którego miejsce na czele Centralnego Komitetu Wykonawczego zajął Świątkowski, ceniony w Belgradzie minister sprawiedliwości, przedstawiciel lewicy PPS i przewodniczący Towarzystwa Współpracy Kulturalnej Polski z ZSRR⁸⁹.

WNIOSKI

Początkowo po ogłoszeniu rezolucji Kominformu z 28 czerwca 1948 r. politycy jugosłowiańscy uważali, że zaostrzenie relacji ma charakter tymczasowy. Spodziewali się rychłego zakończenia sporu z ZSRR i państwami satelickimi i sądzili, że należy bronić swojego stanowiska i odrzucić oskarżenia zawarte w dokumencie wydanym przez Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych. W Jugosławii nie podważano roli ZSRR jako wzorca ustrojowego dla wszystkich państw komunistycznych, czemu dano wyraz na V Zjeździe KPJ w lipcu 1948 r. Zdecydowanie zdystansowano się od tych konstatacji, gdy okazało się, że zażegnanie konfliktu jest niemożliwe, a na granicach państwa coraz częściej dochodzi do incydentów zbrojnych⁹⁰. Na początku 1949 r. w państwach bloku wschodniego nasiliła się kampania antyjugosłowiańska, co istotnie zmieniło obraz sytuacji wewnętrznej w Polsce. Wcześniej trudno było znaleźć w jugosłowiańskiej dokumentacji dyplomatycznej krytyczne opinie pod adresem polskich komunistów i prowadzonej przez nich działalności. Od tego momentu w Jugosławii rozpoczęto deprecjonowanie reżimu sowieckiego przez wykazywanie jego słabości. Dążono do legitymizacji reżimu na Bałkanach Zachodnich przez przekonanie członków KPJ i społeczeństwa, że to reżim w Belgradzie realizuje właściwą politykę⁹¹. Oceniano, że referat Bolesława Bieruta wygłoszony na plenum KC PZPR z 20–21 kwietnia 1949 r. podkreśla znaczenie ZSRR w polityce Warszawy, jednak w rzeczywistości nie wpływa na społeczną mobilizację.

⁸⁸ *Ibidem*, dokument 22, *Informacja o septembarskom plenumu i krizi u rukovodstvu PPR*, wrzesień 1948.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ M. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy...*, s. 105–112.

⁹¹ Zob. M. Sokulski, *Poljska kultura 1948–1956. Perspektiva jugoslavenskog velepolansstva u Poljskoj kao izraz legitimizacije vlastitog režima*, „Historijski Zbornik” 2014, nr 47.

Choć z aprobatą traktowano utworzenie PZPR jako wzmocnienie pozycji komunistów, akcentowano to, że największym posłuchem społecznym cieszy się duchowieństwo katolickie⁹². Przełomem stało się zerwanie relacji dyplomatycznych po wypowiedzeniu przez rząd polski 30 września 1949 r. umowy o przyjaźni z 1946 r. Tym sposobem polityka polskich komunistów wobec Jugosławii stała się pochodną działań Moskwy w stosunku do FLRJ⁹³.

Jugosłowianie z jednej strony postrzegali sytuację w Polsce z punktu widzenia własnych interesów partyjno-państwowych, a te w pierwszych latach powojennych były skupione na utworzeniu jak najsilniejszego bloku państw komunistycznych z ważną pozycją Belgradu. Z drugiej strony po załamaniu relacji z końcem lat czterdziestych coraz mocniej krytykowali rzeczywistość nad Wisłą. W kolejnych dekadach uznawali, że system wzorowany na sowieckim nie może funkcjonować stabilnie, czego przejawem miały być kryzysy polityczno-społeczne w PRL, i byli przekonani o wyższości własnych rozwiązań ustrojowych nad obowiązującymi w bloku wschodnim. Szczególnie mocno nagłaśniali okresy kryzysów politycznych w Polsce w latach 1956, 1968, 1970, 1976 i 1980, przekonując, że są one stałym zjawiskiem w kraju, który bezrefleksyjnie powiela wzorce sowieckie⁹⁴.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Jugosławii (Arhiv Jugoslavije)

507, Komisja ds. Międzynarodowych KC ZKJ (Komisija za međunarodne odnose i veze CK SKJ):

Poljska, IX, 101/I, dokumenti 1–118, pudło (kutija) 1, 1945–1958. godina, Stosunki ZKJ–PZPR (Odnosi SKJ–PURP), dokument 13, 16, 18.

Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, pudło (kutija) 9, 1945–1957. godina, Polityka wewnętrzna w Polsce (Unutrašnja politika u Poljskoj), dokument 8, 9, 11, 18, 22, 29.

OPRACOWANIA

Banac I., *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990.

⁹² AJ, 507 CK SKJ, Komisija za međunarodne odnose i veze Poljska, IX, 101/II, dokumenti 1–52, kutija 9, 1945–1957. godina, dokument 29, Izveštaj jugoslovenskog vojnog izaslanika iz Varšave za april 1949. godine, 31 V 1949.

⁹³ *Historia dyplomacji polskiej*, t. 6..., s. 302–303.

⁹⁴ Zob. np. M. Sokulski, *Rok 1956 w Polsce w raportach Ambasady Jugosłowiańskiej w Warszawie* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej IPN 2013. Referaty*, red. A. Adamus, Ł. Kamiński, Warszawa 2014, s. 170–181; *idem*, *Sytuacja w Polsce w latach 1978–1981 w dokumentach najwyższych władz jugosłowiańskich* [w:] *Świat wobec „Solidarności” 1980–1989*, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 185–207; *idem*, *Jugosławia wobec polskich miesięcy: Grudnia 1970 roku i Czerwca 1976 roku* [w:] *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po 1945 roku*, red. A. Zaćmiński, M. Pavlović, Bydgoszcz 2014, s. 161–175.

- Barnaszewski B., *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996.
- Bartoszewicz H., *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948*, Warszawa 1999.
- Bezborodowa A.B., Eliseewa N.W., *Istorija kommunističeskoj Partii Sovietskogo Sojuza*, Moskwa 2013.
- Dimić L., *Ideologija i kultura u Jugoslaviji 1945–1955* [w:] *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, red. *idem*, Beograd 2003.
- Dimić L., *Srbi Jugoslavija*, Beograd 1998.
- Gibianskii L., *Federative Projects of the Balkan Communists and the USSR Policy during Second World War and the Beginning of the Cold War* [w:] V. Pavlović, *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict*, Belgrade 2011.
- Gilejko L., *Członkowie PZPR – próba typologii* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. K. Persak, D. Stola, Warszawa 2012.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2013.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. 6: 1944/1945–1989, red. W. Materski, W. Michowicz, Warszawa 2010.
- Jakovina T., *To nije bio moj komunizam iako je bila moja prošlost – razgovor s poljskim povjesničarem Andrzejom Paczkowskim*, „Historijski Zbornik” 2003, nr 35.
- Jelavich B., *Historia Bałkanów*, t. 1: *Wiek XVIII i XIX*, przeł. J. Polak, K. Salawa, Kraków 2005.
- Jelavich B., *Historia Bałkanów*, t. 2: *Wiek XX*, przeł. M. Chojnacki, J. Hunia, Kraków 2005.
- Kullaa R.E., *Origins of the Tito-Stalin Split Within the Wider Set of Yugoslav-Soviet Relations (1941–1948)* [w:] V. Pavlović, *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict*, Belgrade 2011.
- Mazur M., *Strategie i techniki komunikacyjne w Polsce Ludowej 1948–1956. Refleksje badawcze* [w:] *Komunikowanie się Polaków w latach 1944–1989*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2011.
- Osekowski C., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996.
- Popov N., *Traumatology of the Party State* [w:] *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*, red. *idem*, Budapest 2000.
- Radelić Z., *Hrvatska u Jugoslaviji 1918–1991*, Zagreb 2006.
- Rajak S., *The Cold War in the Balkans, 1945–1956* [w:] *The Cambridge History of The Cold War*, t. 2: *Crises and Detente*, red. M.P. Leffler, O.A. Westad, Cambridge 2010.
- Selinić S., *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, Beograd 2010.
- Selinić S., *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*, Beograd 2013.
- Sokulski M., *Jugosławia wobec polskich miesięcy: Grudnia 1970 roku i Czerwca 1976 roku* [w:] *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po 1945 roku*, red. A. Zaćmiński, M. Pavlović, Bydgoszcz 2014.
- Sokulski M., *Poljska kultura 1948–1956. Perspektywa jugoslawenskog velepolanstva u Poljskoj kao izraz legitimizacije vlastitog režima*, „Historijski Zbornik” 2014, nr 47.

- Sokulski, M., *Rok 1956 w Polsce w raportach Ambasady Jugosłowiańskiej w Warszawie* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej IPN 2013. Referaty*, red. A. Adamus, Ł. Kamiński, Warszawa 2014.
- Sokulski M., *Sytuacja w Polsce w latach 1978–1981 w dokumentach najwyższych władz jugosłowiańskich* [w:] *Świat wobec „Solidarności” 1980–1989*, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013.
- Sokulski M., Previšić M., *W opozycji do Moskwy. Jugosłowiańska „droga do socjalizmu” w latach 1948–1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 2 (28).
- Spałek R., *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014.
- Spałek R., *Między pragmatyzmem a zdradą. Zawłaszczanie PPS w kraju (1944–1948)* [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice, polemiki, wspomnienia*, red. idem, Warszawa 2010.
- Szumilo M., *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Tomaszewski J., *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968. Powstanie, ewolucja i kryzys realnego socjalizmu*, Warszawa 1992.
- Zacharias M.J., *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie, przekształcenia, rozpad*, Warszawa 2004.
- Zacharias M.J., *Powołanie Kominformu w 1947 r. Przyczyny, przebieg, skutki*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1996, t. 31, s. 95–115.

Proces zjednoczeniowy PPR i PPS w latach 1945–1948 z perspektywy jugosłowiańskiej

Jugosławia była państwem, w którym proces sowietyzacyjny zakończył się najszybciej spośród wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Politycy jugosłowiańscy Polskę traktowali jako najbliższego po Czechosłowacji i ZSRR sojusznika w Europie Środkowo-Wschodniej. Przychylnie odnosili się do polityki PPR, dążącej do wchłonięcia PPS. Nie zważając na nikłe poparcie komunistów w społeczeństwie polskim, przekonywali, że PPR cieszy się coraz większym autorytetem wśród Polaków, a jej polityka gospodarcza i międzynarodowa – w przeciwieństwie do okresu 1918–1939 – prowadzona jest w sposób racjonalny. Gdy Jugosławia została wyrzucona z Kominformu 28 czerwca 1948 r., politycy w Belgradzie chcieli zachować swą niezależność ale też wyrażali nadzieję, że uda im się doprowadzić do rekonyliacji z krajami podporządkowanymi Moskwie. Mimo antyjugosłowiańskiej kampanii, która zapoczątkowała proces wprowadzania stalinizmu w Polsce, w dalszym ciągu z aprobatą traktowano aktywność PPR na rzecz pełnego zdominowania sceny politycznej przez to ugrupowanie. Dopiero zerwanie stosunków z państwami bloku wschodniego w drugiej połowie 1949 r. doprowadziło do ostrego konfliktu i działań na rzecz legitymizacji własnego reżimu w opozycji do tego

narzuconego przez ZSRR. W dokumentach partyjnych i dyplomatycznych akcentowano wszelkie problemy, jakie wywoływała nieudolna polityka komunistów w bloku wschodnim, w tym w Polsce. Takie zabiegi służyć miały zdezwuowaniu polityki komunistów za żelazną kurtyną. W przypadku Polski szczególnie mocno nagłaśniano je w okresach kryzysów politycznych.

SŁOWA KLUCZOWE

Polska Partia Robotnicza (PPR), Polska Partia Socjalistyczna (PPS), Komunistyczna Partia Jugosławii (KPJ), komunizm, zjednoczenie, sowietyzacja

The Unification Process of the Polish Workers' Party and the Polish Socialist Party in 1945–1948 from a Yugoslav Perspective

Yugoslavia was a country in which the Sovietisation process ended the fastest among all the countries of Central and Eastern Europe. Yugoslav politicians treated Poland as the closest ally in Central and Eastern Europe, after Czechoslovakia and the USSR. They treated favourably the policy of the Polish Workers' Party (PWP), which strived to absorb the Polish Socialist Party (PSP). Regardless of the faint support of the communists in Polish society, they argued that the PWP is enjoying greater and greater prestige among Poles, and its economic and international policy – unlike in 1918–1939 – is carried out in a rational manner. When Yugoslavia was expelled from the Cominform on 28 June 1948, politicians in Belgrade wanted to maintain their independence but also expressed their hope that they would succeed in the reconciliation with the countries subordinate to Moscow. In spite of the anti-Yugoslav campaign, which initiated the process of introducing Stalinism in Poland, the activity of the PWP for full domination of the political scene by this grouping would still meet with an approval. Only the break of relations with the countries of the Eastern bloc in the second half of 1949 led to a sharp conflict and actions to legitimate own regime in opposition to that imposed by the USSR. The party and diplomatic documents emphasised all the problems caused by the inept policy of the communists in the Eastern bloc, including Poland. Such actions were to deprecate the communist policy behind the “Iron Curtain.” In the case of Poland, they were publicised particularly strongly during periods of political crisis.

KEYWORDS

Polish Workers' Party (PWP), Polish Socialist Party (PSP), Communist Party of Yugoslavia (CPY), Communism, unification, Sovietisation

MATEUSZ SOKULSKI – historyk i slawista, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania badawcze: historia Europy Środkowo-Wschodniej, Bałkany w XIX i XX w., dzieje dyplomacji, opozycja demokratyczna w Europie Środkowo-Wschodniej. Za rozprawę doktorską pt. „Stosunki jugosłowiańsko-polskie 1970–1980” został uhonorowany nagrodą II stopnia w XI edycji Konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na Najlepszy Debiut Historyczny Roku.

MATEUSZ SOKULSKI – historian and Slavicist, Lecturer at the Institute of History of the University of Silesia in Katowice. Research interests: history of Central and Eastern Europe, the Balkans in the 19th and 20th century, history of diplomacy, democratic opposition in Central and Eastern Europe. He was honoured for his doctoral dissertation “Yugoslav-Polish relations 1970–1980” with the second degree award in the 11th edition of the Władysław Pobóg-Malinowski Competition for the Best Historical Début of the Year.